

Обставини справи

Заявник є громадянином Сербії, який народився в 1951 році і проживає в місті Белграді.

Справа стосувалася перекидання та потоплення судна «Лінден» на Охридському озері 5 вересня 2009 року, що спричинило загибель 15 болгарських туристів, які були серед 54 пасажирів на борту, та подальше кримінальне провадження проти заявника, інженера суднобудування та уповноваженого інспектора суден.

Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції, заявник скаржився на несправедливість кримінального провадження проти нього у зв'язку з відсутністю обґрунтувань у рішеннях національних судів питання його кримінальної відповідальності за інцидент, недоведення тверджень прокурора в межах провадження у Верховному суді до його відома. Заявник також стверджував, що використання письмових записів, які він надав під час свого допиту в ролі свідка, зробило провадження несправедливим і порушило його право не свідчити проти себе.

Оцінка Суду

Стверджувана відсутність обґрунтування в рішеннях судів

Суд повторює, що відповідно до його усталеної судової практики, що відображає принцип, пов'язаний з належним здійсненням правосуддя, пункт 1 статті 6 Конвенції зобов'язує національні суди достатньо чітко вказувати підстави, на яких вони ґрунтують свої рішення (див., серед інших органів влади, *Taxquet v. Belgium* [GC], № 926/05, § 91, ЄСПЛ 2010 рік, та *Nikolay Genov v. Bulgaria*, № 7202/09, § 27, 13 липня 2017 року). Суд також зазначає, що хоча пункт 1 статті 6 зобов'язує суди наводити мотиви своїх рішень, його не можна розуміти як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент (див. *Van de Hurk v. the Netherlands*, 19 квітня 1994 року, § 61, серія А № 288). Таким чином, відхиляючи апеляційну скаргу, апеляційний суд може, в принципі, просто схвалити мотиви, наведені рішенням нижчої інстанції (див. *Stepanyan v. Armenia*, № 45081/04, § 35, 27 жовтня 2009 року) (пункт 45 рішення).

Суд зазначає, що відповідні загальні принципи, що стосуються мотивів судових рішень у кримінальному провадженні, були узагальнені у справі *Moreira Ferreira v. Portugal* (№ 2) ([GC], № 19867/12, §§ 83–84, 11 липня 2017 року) та *Lobzhanidze and Peradze v. Georgia* (№ 21447/11 та 35839/11, §§ 65–66, 27 лютого 2020 року) (пункт 46 рішення).

Застосування цих принципів до справи

¹ Підготовку огляду цього рішення здійснила Бойченко Анастасія Вікторівна.

У світлі практики Суду щодо мотивування судових рішень національні суди були зобов'язані надавати конкретну та чітку відповідь лише на ті аргументи, які мали б вирішальне значення для результату провадження (пункт 47 рішення).

У цій справі Суд зазначає, що суд першої інстанції проаналізував обставини справи та встановив, що заявник діяв безвідповідально з точки зору технічного нагляду та не дотримувався відповідних національних положень. Суд також встановив, що хоча заявнику було відомо про шкоду, яка могла виникнути, він видав три свідоцтва про придатність судна для плавання. Він не наказав капітану зменшити кількість допущених пасажирів на борту і зняти частину арматури з кормової палуби судна. Суд першої інстанції також встановив, що незалежно від примітки заявника в першому свідоцтві, яке він видав на судно у 2006 році, та його розуміння всієї документації на судно, його стійкість ніколи не перевірялася, і протягом наступних трьох років він видавав свідоцтва про здатність судна плавати без будь-яких приміток щодо його стійкості або стану кормової палуби. Рішення суду першої інстанції ґрунтувалося на достатній кількості доказів, включаючи висновок експерта, який зазначив про відсутність достатньої уваги щодо перевірки стану сталевих канатів системи рульового управління. Далі у звіті зазначалося, що виявлені несправності в системі рульового управління свідчили про погане технічне обслуговування, а також про недостатню перевірку та випробування системи. Зрештою суд першої інстанції встановив, що заявник, який знав про модифікації відсіку під верхньою палубою, також повинен був обмежити кількість пасажирів до 35 згідно з просторовими можливостями судна під верхньою палубою, яка також була єдиною зоною, придатною до перевезення пасажирів (пункт 48 рішення).

Апеляційний та Верховний суди, відповідно, визнали факти, встановлені судом першої інстанції. Хоча суди справді детально не розглядали аргументи заявника про те, що вимагати зняття лавок з палуби не було його обов'язком і що він не був зобов'язаний ще раз повторювати вимогу, згідно з якою пасажирів не повинні перебувати на палубі, з тексту судових рішень чітко вбачалося, що суди дослідили ці аргументи та відхилили їх, встановивши, що заявник не проявив належної ретельності, щоб перевірити дотримання ключових вимог безпеки.

Отже, Суд відхиляє аргумент заявника щодо того, що в рішеннях національних судів відсутні обґрунтування його кримінальної відповідальності та причинний зв'язок між заявленими упущеннями з його боку та причинами аварії (пункт 49 рішення).

З огляду на всі матеріали, якими володіє Суд, Суд переконаний у тому, що фактичні та юридичні причини рішень національних судів були детально викладені (пункт 50 рішення).

Відповідно, порушення статті 6 Конвенції в цьому аспекті не було.

Стверджувана відсутність рівності сторін у зв'язку з недоведенням до відома подань прокурора під час провадження Верховного суду

(а) Аргументи сторін

Заявник повторив, що зауваження прокурора, подані у відповідь на його касаційну скаргу до Верховного суду, ніколи не були доведені до відома сторони захисту, і заявник не міг ознайомитися з їх змістом (пункт 52 рішення).

Уряд стверджував, що заявник користувався правом на змагальність. Той факт, що одностороннє подання прокурора до Верховного суду для його розгляду ніколи не передавалось заявнику, на думку Уряду, не видається важливим питанням у контексті права на справедливий суд у цілому. Оскаржуване подання було лише відповіддю на подання заявника до Верховного суду, в якому сторона обвинувачення фактично підтвердила свою заявлену раніше позицію, вимагаючи, щоб Верховний суд підтримав рішення другої інстанції. Заявник також не мав законного права подати відповідь на зауваження прокурора, тому оскаржуване подання мало б суто інформативний характер, не маючи ніякого значення для способу ведення провадження та його результатів. Якби таке право на відповідь існувало, це призвело б до необґрунтовано тривалого провадження. Зрештою, Уряд стверджував, що ніщо не завадило заявникові з'ясувати (через своїх адвокатів), чи подав подання його опонент, або просити надати копію відповідного документа (пункт 53 рішення).

Оцінка Суду

Загальні принципи

Суд повторює, що поняття справедливого судового розгляду, одним із аспектів якого є право на змагальність, передбачає право сторін кримінального чи цивільного судового процесу бути обізнаними та коментувати всі представлені докази чи подані зауваження з метою впливу на рішення суду (див. *Grozdanoski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, № 21510/03, § 36, 31 травня 2007 року, та *Naumoski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, № 25248/05, § 25, 27 листопада 2012 року) (пункт 54 рішення).

Далі Суд зазначає, що відповідні принципи стосовно рівності сторін щодо відсутності повідомлення відповідача в кримінальному провадженні були узагальнені у справі *Zahirović v. Croatia* (№ 58590/11, §§ 42–43, 25 квітня 2013 року) (пункт 55 рішення).

Застосування цих принципів до справи

У цій справі Суд зазначає, що Верховний суд мав повну юрисдикцію у вирішенні справи заявника, оскільки він розглядав по суті його клопотання про екстраординарний перегляд остаточного рішення. Відповідно, він мав можливість передати справу на новий розгляд для ухвалення нового рішення нижчими судами або скасувати оскаржуване рішення та самостійно ухвалити нове (пункт 56 рішення).

Суд також зазначає, що прокурор подав подання у відповідь на касаційну скаргу заявника, пропонуючи відхилити її як необґрунтовану, а про це подання заявнику ніколи не повідомлялося. У зв'язку із цим Суд зазначає, що в національному законодавстві відсутні положення щодо передачі стороні захисту зауважень прокурора у відповідь на касаційну скаргу, незважаючи на те, що принцип рівності сторін вимагає, щоб захист мав можливість

ознайомитись із їх змістом та вирішити, чи подавати подальші зауваження у відповідь (див. вище). Хоча національне законодавство справді не заважало Верховному суду повідомити заявника про подання прокурора та надати йому можливість відповісти, відсутність чіткого положення, яке зобов'язувало його це робити, безсумнівно, сприяло виникненню оскаржуваної ситуації (пункт 57 рішення).

Відповідно, Суд вважає, що внаслідок відсутності чіткого положення в національному законодавстві, що вимагає, щоб сторона захисту мала можливість відповісти на подання прокурора, та практики Верховного суду, застосованої в цій справі, що полягала в неповідомленні заявника про подання прокурора, провадження у Верховному суді здійснювалось у спосіб, який був несумісний з вимогами змагального провадження (див. *Zahirović*, § 42). Необхідність уникати тривалого розгляду проваджень жодним чином не може виправдовувати позбавлення заявника можливості бути обізнаним та коментувати зауваження прокурора, якщо він цього забажає (пункт 58 рішення).

Що стосується аргументу Уряду про те, що лише одне з подань прокурора не було доведено до відома сторони захисту і що внаслідок цього не було «серйозної вади» у справедливості розгляду справи в цілому, Суд хотів би знову нагадати, що оскільки ці зауваження мали на меті вплинути на рішення Верховного суду, вимагаючи відхилити касаційну скаргу, і з огляду на характер питань, що вирішуються Верховним судом, Суду не потрібно з'ясовувати, чи спричинило недоведення до відома заявника відповідного документа будь-яку шкоду; наявність порушення можливе навіть за відсутності шкоди (див. *Zahirović*, § 48). Як вже неодноразово підкреслювалося, саме заявник має вирішувати, чи потребує документ коментарів з його боку (там само). Тому саме Верховний суд повинен був надати заявникові можливість ознайомитись із письмовими зауваженнями сторони обвинувачення до ухвалення ним рішення (там само) (пункт 59 рішення).

Наведеного вище достатньо для того, щоб Суд дійшов висновку, що в цьому аспекті було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (пункт 60 рішення).

Право не свідчити проти себе та право мовчати

(а) Аргументи сторін

Заявник стверджував, що подальше використання письмових звітів, які він надав під час слідства проти капітана в межах допиту його як свідка, принаймні в тій частині, в якій вони розглядалися як доказ того, що заявник знав про зміни, зроблені на кормовій палубі судна, і що вони використовувались як речові докази проти нього, зробило провадження несправедливим та порушило його право не свідчити проти себе (пункт 61 рішення).

У своїх додаткових зауваженнях заявник стверджував, що він не вважав, що його права як свідка було порушено, але він заперечував використання письмових звітів, які органи влади отримали виключно завдяки його активній участі на етапі, коли він ще був свідком, а не обвинуваченим. Він стверджував, що згідно з національним законодавством свідки в принципі мали обов'язок давати показання і, на відміну від обвинуваченого, не мали права

мовчати. Заявник стверджував, що він би не розголошував звіти, які не були загальнодоступними, якби знав, що згодом стане обвинуваченим у цих кримінальних провадженнях. Інакше органи влади не отримали б ці звіти настільки легко, а мали б отримати їх відповідно до чинних процесуальних норм. Зрештою, він стверджував, що право на мовчання може реалізовуватись як щодо усних заяв, так і щодо письмових звітів (пункт 62 рішення).

Уряд стверджував, що використання письмових звітів заявника не порушило його право не свідчити проти себе, враховуючи характер звітів та їх важливість, а також виключення усних показань заявника як свідка з обсягу доказів, наданих до суду першої інстанції (пункт 63 рішення).

Оцінка Суду

Загальні принципи

Суд постановив, що право на мовчання та право не свідчити проти себе є загальновизнаними міжнародними стандартами, які лежать в основі поняття справедливої процедури відповідно до статті 6 Конвенції. Їх обґрунтування, зокрема, полягає в захисті обвинуваченого від неналежного примусу з боку влади, тим самим сприяючи уникненню судових помилок та досягненню цілей статті 6 (див. Aleksandr Zaichenko v. Russia, № 39660/02, § 38, 18 лютого 2010 року). Право не свідчити проти себе передбачає, що сторона обвинувачення в кримінальній справі прагне довести вину обвинуваченого, не вдаючись до доказів, отриманих методами примусу або тиску всупереч волі обвинуваченого (див., зокрема, J.V. v. Switzerland, № 31827/96, § 64, ECHR 2001-III). Для того, щоб визначити, чи знищив певний комплекс процесуальних дій саму сутність права не сприяти власному обвинуваченню, Суд повинен вивчити характер та ступінь примусу, і, якщо такий є, наявність відповідних гарантій під час процедури та використання отриманого таким чином матеріалу (див. Schmid-Laffer v. Switzerland, № 41269/08, § 38, 16 червня 2015 року) (пункт 64 рішення).

Важливо підкреслити, що право не свідчити проти себе захищає не від висловлення викривальної заяви як такої, а, як зазначалося вище, від отримання доказів шляхом примусу чи утиску. Саме існування примусу викликає занепокоєння щодо того, чи дотримано право не свідчити проти себе. Із цієї причини Суд спочатку повинен врахувати характер і ступінь будь-якого примусу, використовуюваного для отримання доказів (див. Heaney and McGuinness v. Ireland, № 34720/97, §§ 54–55, ECHR 2000-XII; O'Halloran and Francis v. the United Kingdom [GC], № 15809/02 та 25624/02, § 55, ECHR 2007-III; та Bykov v. Russia [GC], № 4378/02, § 92, 10 березня 2009 року). На основі своєї усталеної практики Суд визначив щонайменше три типи ситуацій, які викликають занепокоєння щодо неналежного примусу, що порушує статтю 6 Конвенції. Перший – коли підозрюваний зобов'язаний давати показання під загрозою санкцій і, як наслідок, дає показання (див., наприклад, Saunders v. the United

Kingdom, 17 грудня 1996 року, Звіти про судові постанови та рішення 1996 VI та Brusco v. France, № 1466/07, 14 жовтня 2010 року) або карається за відмову давати показання (див., наприклад, Heaney and McGuinness, згадана вище, та Weh v. Austria, № 38544/97, 8 квітня 2004 року). Другий – це фізичний чи психологічний тиск, часто у формі лікування, яке порушує статтю 3 Конвенції, для отримання реальних доказів або заяв (див., наприклад, Jalloh v. Germany [GC], № 54810/00 ECHR 2006-IX; Magee v. the United Kingdom, № 28135/95 ECHR 2000-VI; та Gäfgen v. Germany [GC], № 22978/05 ECHR 2010). Третій – коли влада використовує хитрощі для отримання інформації, яку їй не вдалося отримати під час допиту (див. Allan v. the United Kingdom, № 48539/99, ECHR 2002-IX) (пункт 65 рішення).

Будь-які показання, отримані під примусом, які, як видається, не мають викривального характеру, такі як виправдувальні зауваження або лише інформація з питань факту, можуть бути використані в кримінальному провадженні на підтримку версії обвинувачення, наприклад, щоб спростувати або викликати сумніви щодо інших показань обвинуваченого або свідчень, наданих ним під час судового розгляду, або іншим чином поставити під сумнів їх достовірність. Отже, право не свідчити проти себе не може бути розумно обмежено висловлюваннями, які є прямо викривальними (див. Saunders, згадана вище, § 69) (пункт 66 рішення).

Однак право не свідчити проти себе не є абсолютним (див. Heaney and McGuinness, § 47; Weh, § 46; та O'Halloran and Francis, § 53, усі цит. вище). Ступінь застосованого примусу буде несумісним зі статтею 6 Конвенції, якщо він руйнує саму суть права не свідчити проти себе (див. John Murray v. the United Kingdom, 8 лютого 1996 року, § 49, Reports 1996 I). Однак не будь-який прямий примус руйнує саму суть права не свідчити проти себе й, отже, призводить до порушення статті 6 Конвенції (див. O'Halloran and Francis, цит. вище, § 53). У цьому контексті вирішальним є використання доказів, отриманих під примусом, під час кримінального провадження (див. Saunders, згадана вище, § 71) (пункт 67 рішення).

Загальні вимоги справедливості, що містяться у статті 6 Конвенції, застосовуються до всіх кримінальних проваджень незалежно від виду правопорушення. Міркування, пов'язані із суспільними інтересами, не можуть слугувати виправданням заходів, які шкодять самій суті права на захист заявника, включно з правом не свідчити проти себе, гарантованим статтею 6 Конвенції (див. Aleksandr Zaichenko, згадана вище, § 39) (пункт 68 рішення).

Застосування цих принципів до справи

Суд із самого початку зазначає, що усна заява заявника, надана ним як свідком у справі, була опечатана і ніколи не використовувалась у подальшому кримінальному провадженні проти нього. Також національні суди не посилались на неї у своїх рішеннях. З тієї ж причини ця заява та протокол першого допиту заявника слідчим суддею не були частиною матеріалів справи, поданих до Суду (пункт 69 рішення).

Суд також зазначає, що національні суди серед багатьох інших документів справді використовували в ролі доказів два письмові звіти, які заявник надав за власним бажанням

7 вересня 2009 року, даючи свої показання як свідок у справі. Щодо цього варто відзначити, що за відсутності на той час у національному законодавстві положення, що регулює використання документів, поданих свідком, який згодом засуджується в тому самому кримінальному провадженні (як це було із заявником у цій справі), і беручи до уваги, що заявник скаржився на використання владою доказів, отриманих під час його активної участі на стадії, коли він усе ще був лише свідком у процесі, завдання Суду полягало у вивченні характеру та ступеня примусу і, якщо такий мав місце, наявності процесуальних гарантій та використання будь-яких матеріалів, отриманих таким чином (див. Ibrahim and Others v. the United Kingdom [GC], № 50541/08 та 3 інших, § 269, 13 вересня 2016 року; Jalloh, згадана вище, § 101) (пункт 70 рішення).

Суд бере до уваги те, що заявник не заперечував проти допиту в ролі свідка, що йому були надані процесуальні гарантії, передбачені законом, і що національна влада не мала наміру, а також не було ознак примусу в методах слідчого судді, аби змусити його надати докази та викрити себе. Відповідно до тверджень заявника (див. вище) та, як це передбачено національним законодавством, він не був зобов'язаний відповідати на певні запитання або у зв'язку із цим надавати докази, якщо, ймовірно, таким чином він ризикував піддати себе кримінальному переслідуванню, що у свою чергу забезпечувало йому можливість мовчати (пункт 71 рішення).

Суд у зв'язку із цим зазначає, що заявник не був особливо вразливим і мав можливість оскаржити справжність та прийнятність доказів та заперечувати проти їх використання. Суд також відзначає відсутність доказів того, що національні органи влади коли-небудь просили заявника надати нові звіти або будь-які докази, які могли б допомогти їм у розслідуванні або призвести до його обвинувачення. Навпаки, він повинен був зробити усну заяву, аби надати інформацію, що стосується справи, але згодом свідчення були опечатані й ніколи не використовувались у подальшому кримінальному провадженні. Спірні звіти, складені заявником після аварії, стосувалися перевірок суден, які він проводив у 2008 та 2009 роках. Виходячи із цього, Суд може лише припустити, що ці звіти мали бути підготовлені на той час, коли проводився технічний огляд судна, разом із сертифікатами про його придатність плавати і, отже, мали бути частиною картотеки судна. Ці два звіти містили попередження заявника до капітана судна, що пасажирів слід перевозити лише в салонах під верхньою палубою, хоча жодне таке попередження ніколи не додавалось до свідоцтв, виданих заявником у 2008 та 2009 роках. Крім того, важливо зазначити, як стверджує Уряд, що два звіти як документи, що регулюють важливе питання громадської безпеки, могли бути отримані компетентними органами з інших джерел, окрім заявника, навіть завдяки рішенню суду, що підлягає обов'язковому виконанню (пункт 72 рішення).

Зрештою, засудження заявника не ґрунтувалося на інформації, отриманій під час його допиту як свідка. Хоча національні суди дійсно взяли до уваги дві доповіді, які він тоді надав, Суд зазначає, що насправді вони не мали вагомого значення для засудження заявника,

особливо тому, що, на відміну від його тверджень (див. вище), тимчасове свідоцтво, яке він видав після огляду судна у 2006 році, доводило його обізнаність про зміни (з огляду на арматуру), проведені на відкритій кормовій палубі, оскільки він уперше встановив, що перевезення пасажирів на відкритих палубах не дозволяється, поки не буде перевірено стійкість судна. Крім того, заявникові було пред'явлено обвинувачення не відразу після його допиту, а пізніше, коли слідчий суддя завершив розслідування щодо капітана (пункт 73 рішення).

У світлі вищевикладеного Суд переконаний, що, незважаючи на те, що два письмові звіти, надані на стадії, коли заявник був у статусі свідка, згодом були використані як докази в кримінальному провадженні проти нього, суть його права мовчати і не свідчити проти себе не було порушено (пункт 74 рішення).

Відповідно, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було (пункт 75 рішення).

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) у зв'язку з порушенням принципу змагального провадження в результаті недоведення до відома заявника подання прокурора, поданого останнім під час провадження у Верховному суді.

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку зі стверджуваною відсутністю достатнього обґрунтування в рішеннях національних судів та стверджуваного порушення його права не свідчити проти себе.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 10 червня 2021 року й набуло статусу остаточного 10 вересня 2021 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.